

Микита НАЙГЕБАВЕР,
студент 3 курсу спеціальності «Політологія»
ДВНЗ «УжНУ»

ГЕНОЦИД СЕРБІВ (1941 – 1945 рр.)

У статті уточнено поняття геноциду та ознаки його здійснення. Проаналізовано етапи проведення геноциду проти сербів під час Другої світової війни, основні сили, які були задіяні у цих подіях та нормативні акти, які законодавчо захищали здійснення геноциду. Підкреслено визнання факту геноциду сербського народу окремими державами.

Ключові слова: геноцид, Сербія, Хорватія, Німеччина, усташі, Народно-визвольна армія Югославії.

В статье уточняется понятие геноцида и признаков его осуществления. Проанализировано этапы проведения геноцида против сербов во время Второй мировой войны, основные силы, которые были привлечены к этим событиям, и нормативные акты, которые законодательно защищали осуществление геноцида. Подчеркнуто признание геноцида сербского народа отдельными государствами.

Ключевые слова: геноцид, Сербия, Хорватия, Германия, усташы, Народно-освободительная армия Югославии.

The concept of genocide and signs of his realization are considered in the article. Also the stages of realization of the genocide against Serbians during the World War II, the main forces, that were involved to these events and normative acts that protected realization of the genocide legislatively were analyzed.

Keywords: genocide, Serbia, Croatia, Germany, ustashi, People's Army of Yugoslavia

Актуальність статті. Геноцид будь-якого народу завжди являє собою спірну тему, де окремі дослідники намагаються заперечити та приховати його факт, а інші

навпаки – доводять. Не винятком є геноцид сербського народу, що відбувся під час Другої світової війни.

Метою статті є встановлення причин, юридичних основ, характеру та наслідків геноциду сербів.

Для того, щоби почати досліджувати будь-яку форму масових вбивств, що іменується в науці геноцидом, потрібно дати визначення цього терміну.

Отже, геноцид (од грец. γένος – род, плем'я та лат. caedo – вбиваю) – цілеспрямовані дії з метою знищення повністю або частково окремих груп населення чи цілих народів за національними, етнічними, расовими або релігійними мотивами. До таких дій належать:

- a) вбивство членів цієї групи;
- b) нанесення тяжких тілесних або психічних ушкоджень членам такої групи;
- c) навмисне створення членам групи життєвих умов, які розраховані на повне або часткове знищення групи;
- d) дії, розраховані на унеможливлення народження дітей в середовищі групи;
- e) насильницька передача дітей цієї групи іншій групі.

Геноцид є крайньою формою дискримінації. З 1948 р. геноцид вважається міжнародним злочином, але у обмеженому розумінні (Конвенція ООН, Стаття II).

Тому геноцид сербів – це масове знищення представників сербського народу на території окупованої Югославії в 1941–1945 роках. Основним організатором геноциду сербів можна вважати нацистський режим усташів, який був встановлений хорватськими колабораціоністами у маріонетковій Незалежній державі Хорватія, що вважається сателітом нацистської Німеччини.

До сил, що організували напад на сербський народ, відносяться:

- «незалежна держава Хорватія» або усташі;
- нацистська Німеччина;

- гортистська Угорщина;
- фашистська Італія (опосередковано).

«Незалежна держава Хорватія» діяла безпосередньо на території, що формально належала до Загребської юрисдикції – тобто на території Хорватії, Славонії, Далмації, Боснії та Герцеговини. Основними агентами тут є хорватський уряд, хорватська армія, хорватська поліція, добровольчі загони усташів (аналог німецьких СС) та католицька церква (священники з кліром і єпископатом та монахи-францисканці).

Агентами нацистської Німеччини були безпосередньо частини вермахту, що становили окупаційні війська на території Югославії та частини СС.

Агентами Угорщини – Королівська жандармерія та Гонвед (угорська армія)

Агентами фашистської Італії – італійські окупаційні війська.

Німці діяли на території Сербії, Македонії та Чорногорії (частково), але їх основною метою було придушення югославського опору.

Ті ж самі цілі ставилися угорцями та італійцями, але угорці діяли на території «повернутої» Воєводини, а італійці – на території Чорногорії, Далмації та Істрії.

До сил, що представляли югославський опір, належать:

1. Четники або Югославські війська на батьківщині (переважно залишки югославської армії, що визнавали владу югославського короля Петра II в еміграції (монархисти) і чиею основною метою було відновлення Королівства Югославії, що існувало до війни. Склалися вони переважно з сербів та інших народностей. Згодом основна маса четників влилася до комуністичного підпілля, а певна частина разом з генералом Міхайловичем перейшла на бік усташів.

2. Народно-визвольна армія Югославії (далі – НВАЮ) – червоні партизани, що перебували під керів-

ництвом Комуністичної партії Югославії та Комінтерну. Командувачем був Йосип Броз Тіто. НВАЮ стала основною силою, що чинила опір загарбникам та спиралася на широку народну підтримку. Загальна кількість югославських партизанів становила за різними оцінками від 800 тисяч до півтора мільйона вояків. Сили югославських партизан поділялися на 4 армії. НВАЮ діяла на території Сербії, Чорногорії, Македонії, Східної Боснії, здійснювала рейди на територію Хорватії, Істрії, Албанії, Далмації, Воєводини та Словенії.

3. Російські (радянські) та англійські диверсійні команди. У лавах югославських партизан воювало 6 тисяч громадян СРСР, союзники (Антигітлерівська коаліція) забезпечували партизан амуніцією.

Умовно геноцид сербів можна поділити на такі етапи, використовуючи умовні позначення Марка Ауреліо Рівелі [2]:

І. Від утворення Югославії до капітуляції її збройних сил 17 квітня 1941 року. Рівелі називає цей період «Рушниця та свіча». Цей період дозволяє встановити певні причини тих подій, що мали місце з 1941 по 1945 рік, а саме:

• Боротьба Белграда з хорватськими автономістами, представленими Хорватською селянською партією на чолі з Владко Мачеком. Тобто, Белград розглядав несербські території як військовий призов, у той час, як хорватські автономістські сили вимагали федералізації. На цьому етапі стається вбивство Стефана Радіча, хорватського депутата прямо в залі для голосування, що стало формальною причиною для вибуху націоналізму усіх народностей Югославії та вбивство усташами короля Александра II Карагеоргієвича у Марселі. На цьому ж етапі відбувається поступове уконституювання італійського фактора як основоположного для успішного початку діяльності усташів: рух отримує матеріальну та дипломатичну підтримку з боку Мусоліні [1 – 3] – організовуються табори для

вишкочів та засилка диверсантів на територію Югославії, публікування закликів на вбивства сербів, лідера усташів Анте Павеліча. Тут відбувається вербування молодих католицьких священників, що здобували релігійну освіту в Італії, а саме – в коледжі Сан-Джироламо у Римі [1; 2]. Це відіграло ключову роль у подальшому винищенні сербів, так як саме католицька церква на чолі з примасом Хорватії доктором Анте Степінацом виступила ідейним провідником вбивств сербів.

• Захоплення Югославії Німеччиною та її сателітами. Після цього держава розподіляється між загарбниками, встановлюються окупаційні зони. Поразка Югославії більшою мірою сталася саме через зраду хорватів, яку згодом примордіалістські вчені оголосять «Споконвічним стремлінням хорватів утворити незалежну, соборну та істинно хорватську державу». Зрада навіть і не заперечувалася хорватськими нацистами, про що свідчить стаття в газеті «Нова Хрватска» за грудень 1942 року, яка тріумфально оголошує про величезну роль саботажу та дезорганізації хорватськими солдатами та офіцерами у югославській армії та католицьких священників, що налаштували народ на вітання німців та усташів [2, с.36]. Проголошення Незалежної держави Хорватія Славко Кватерніком (10.04.1941) та початок вбивств сербів.

II. «Кинджал і хрест» [2, с. 59]

Від створення держави усташів і до її кінця у 1945 році, коли загонами НВАЮ звільнено Загреб. Саме на цьому етапі відбувається усталення хорватського різновиду нацизму разом з нарощуванням масових вбивств. Сюди відноситься й напад угорської жандармерії на жителів міста Нові-Сад у рамках антипартизанського рейду, а також розстріли сербського населення в містах Крагалево та Крагуевац солдатами вермахту.

III. «Крисячим шляхом»

Останній період стосується знищення НДХ та шляху втечі колишніх усташських злочинців до Іспанії та

Південної Америки та післявоєнна терористична діяльність залишків хорватських нацистів на території Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія.

Усташська доктрина про Анте Павеліча як про «захисника католицького християнства» являла собою харизматичне, темне та середньовічне сприйняття християнства. Це була расово-релігійна ідеологія, фанатична та кривава, котра в своєму практичному втіленні спиралася на повну підтримку Гітлера, стриману співучасть Муссоліні та мовчазну згоду Ватикану. Дії держави повинні бути спрямовані на перетворення Хорватії на батьківщину чистого душею й тілом народу, позбавленого расових домішок та очищеного від осіб, чужих його католицькій релігії. Одночасно «програма намірів», висвітлена єпископом Сараєва Іваном Сарічем, стверджувала майже Божі цілі:

«Центр тяжіння моральної сили хорватського народу полягає у впорядкованому релігійному та сімейному житті... Ціль полягає в тому, щоби бажати та досягати того, щоби кожен член національної спільноти усвідомлював те, що Віра та Сім'я є фундаментом впорядкованого, здорового, радісного та щасливого життя. Необхідно боротися з атеїзмом, богохульством, лайкою, пиятикою, безпринципністю, безладом, брехнею та злослів'ям... Необхідно заохочувати готовність до принесення жертв в ім'я загального блага, не очікуючи винагороди, та боротися з слабкістю та легковажністю, захищаючи насамперед святість Шлюбу та Сім'ї... високо шануючи честь жінки та матері... охороняючи та захищаючи честь дівчини» [6]. Головною перепорою для створення «Божої» Хорватії були «споконвічні» вороги хорватського народу: серби, цигани, євреї та православна церква.

Юридичною основою для геноциду сербів стали такі правові акти НДХ:

1. Постанова Уряду НДХ «Про захист Нації та Держави» від 17 квітня 1941 року:

Стаття 1. Будь-хто, хто посягає або посягнув яким-небудь чином на честь Хорватської незалежної держави або яким-небудь чином загрожує існуванню державної влади, навіть якщо ця дія є лише спробою, чинить державну зраду.

Стаття 2. Винний у злочині, що передбачений попередньою статтею, засуджується на смерть.

2. Постанова Міністерства внутрішніх справ від 18 квітня 1941 року про призначення державних комісарів на приватні підприємства, що належали сербам та євреям. «Усі контракти купівлі-продажу, укладені євреями та євреями або євреями та не євреями оголошуються недійсними».

3. Постанова МВС від 25 квітня 1941 року про заборону використання кирилиці в приватному житті.

4. Постанова №1 від 30 квітня 1941 року «Про захист арійської раси та честі хорватського народу». Усі серби примушуються носити перев'язку синього кольору з літерою «П», а євреї – зірку Давида за спиною.

5. Постанова №2 від 30 квітня 1941 року «Про хорватську національність». Право на громадянство належить лише арійцям. Сербі, цигани та євреї не є громадянами, вони належать Хорватській державі. Сербам, циганам та євреям забороняється ходити по тротуару, відвідувати театри, голосувати, заходити в магазини та користуватися суспільним транспортом.

Вищевказані постанови стали зеленим світлом для балканського голокосту. Після їх прийняття починається агресія проти сербського народу, що виявилася в таких формах:

Відправка у табори.

Постійно діючими таборами були лише 2 – Ясеновац та Стара Градішка. Інші діяли тимчасово, винятково для швидкого вбивства інтернованих. В таборах ніхто не розстрілював, бо, згідно з усташським уставом, розстріл – це найблагодійніша смерть для «худоби». Людей різали

ли. Як правило, відрізали носи, вуха, язики, перерізали горло, вагітним жінкам вскривали ножами животи та витягували звідти немовлят, дітей скидували у прірви або били на смерть чоботами. Більшу частину охорони табору складали монахи-францисканці. Так, 28 червня 1942 року монах Петар Брзіца за одну ніч зарізав 1350 інтернованих сербів. Всього у «логорі» Ясеновац було вбито від 700 до 800 тисяч сербів.

Масові вбивства.

Починаючи з квітня і до червня 1941 року масові вбивства сербів продовжувалися кожного дня. В місті Коріца усташі вбили 176 православних сербів. В окрузі Любішки загін усташів під проводом Юро Борота зарізав 4500 сербів. В Каплійні за наказом Франческо Вега та міністра внутрішніх справ Артуковіча було вбито 5000 православних сербів. В місті Оточак 2 травня сербам наказали рити ями, а після їх усіх зарубали сокирами. 28 червня за наказом Євгена Кватерніка-Дідо був підірваний православний собор у місті Біхач і зарізано 2000 сербів. У місті Кореніца 22 серпня було вбито 600 сербів, причому у всіх були відрізані носи та вуха, а також виколоті очі, про що згодом напише італійській журналіст Курціо Малапарте [2, с. 66]. 14 травня 1941 року в місті Глін у православній церкві усташі під проводом францисканського монаха Джузеппе Ерменджіло зарізували 2000 сербів, причому примушуючи жертв співати з надрізаним горлом, звідки біла фонтанами кров.

Перехрещення.

Одночасно з винищенням православного духовенства хорватська влада почала перехрещення православних сербів. Цинізм досяг свого апогею, коли перед перехрещенням у католицизм сербів примушували підписувати бланки, на яких зазначалося, що зміна віросповідання відбувається за власним бажанням. Сербам було заборонено переходити до греко-католицької релігії, так як уряд заборонив тим сербам, яким пощас-

тило залишитися живими, хоча б якусь згадку про рідні образи.

Разом з тим католицька церква отримувала право реквізувати майно православних громад.

Міле Будак у своїй промові 22 червня 1941 року заявив:

«Третину сербів знищити, третину вигнати, третину – перехрестити» [6].

Треба відзначити, що партизани відповідали винищенням усташських підрозділів. Потрібно відзначити, що НВАЮ не програла жодного бою усташам. Хорватські нацисти намагалися вступати в бій з партизанами лише спільно з вермахтом.

Висновки. Отже, дії усташського уряду НДХ, згідно з усіма положеннями міжнародного права, визначаються як геноцид. У результаті агресії проти сербського народу було вбито 800 тисяч сербів, 240 тисяч перехрещені на католиків, а ще 400 тисяч були вигнані з території Хорватії. Геноцид має етнорелігійний характер.

Ці події мали місце винятково через злочинну позицію хорватської римо-католицької церкви. Природно, що не всі католицькі священики та монахи-францисканці взяли участь у вбивствах сербів, але ніхто з них не розпочав боротися проти геноциду, ніхто з них не розділив мученицької смерті сербів, ніхто не посмів протистояти усташським мучителям. Навіть з єпископства ніхто не підняв голос проти етнорелігійних вбивств, більше того, деякі на кшталт Джузеппе Гаріча, Івана Саріча та Янко Сімрака, взяли безпосередню участь у цих кривавих справах.

Персональну відповідальність несе примас Хорватії Алоїзіє Степінац, який був членом усташського сабору та верховним начальником капеланів усіх загонів убивць. Не існує жодного задокументованого протесту примаса проти нацизму. Монсьєнор Степінац жодного разу не

використав свого становища для припинення божевілья, жодного разу не закликавши хорватських католиків до виконання п'ятої заповіді: не убий.

Також беззаперечним є факт співпраці та колабораціонізму Ватикану з НДХ. Ватикан відправив у державу, що виникла внаслідок окупації іншими державами свого легата, порушивши свою ж норму про невизнання країн, що утворилися під час війни. Також відомі факти зустрічей Папи Пія XII з усташськими лідерами. Як відомо, нацистські режими під час Другої світової війни дуже часто змінювали свою нацистську риторику на антикомуністичну. Не винятком стала і Хорватія, відразу отримавши міжнародне заступництво Ватикану. Окремі держави використовують подібний політичний маневр і сьогодні.

Повне визнання геноциду відбулося лише в Сербії та Чорногорії. Частково його визнали Росія, США, Великобританія, Франція, Італія та Угорщина. Хорватія опосередковано визнала факт геноциду, провівши на початку 2000-их років деусташизацію. На сьогоднішній момент жоден хорватський націоналіст не може заперечити факту масових вбивств сербів, а на державному рівні період «Незалежної держави» або не висвітлюється, або замовчується.

Список використаних джерел

1. Итальянские дипломатические документы. VII серия, том V. С. 280–317.
2. Ривели М.А. Архиепископ геноцида. Монсеньор Степинац, Ватикан и усташская диктатура в Хорватии 1941-1945 / Марк Аурелио Ривели. – Москва : 2011. – 224 с.
3. Clissold S. История Югославии / S.Clissold. – Турин : 1969. – 193 с.
4. Donlagic A. La Yugoslavie dans la seconde guerre mondiale / A. Donlagic. – Belgrade. – 31 p.

5. Horthy N.V. Ein Leben fur Ungarn (Horthy Miklós. Az életem a Magyarorszáért) / Nikolai von Horthy. – Bonn : 1953. – 226 p.
6. Krizman B. Jugoslavija u vanjskoj politici jugoslavenske drzave 1918-1941 / B. Krizman. – Rijeka :1973.
7. Mack Smith D. Муссолини / D. Mack Smith. - Милан : 1981. – 198 с.
8. Paris E. Genocide in Croatie satellite 1941-1945 / E. Paris. - Paris : 1960. – 107 p.
9. Rhodes A. Ватикан и диктатуры / A. Rhodes. – Милан : 1975. – 335 с.
10. Scotti G. Усташи, между дикторским пучком и свастикой / G. Scotti. – Удине : 1976. – 121 с.